

DERRIDA-FOUCAULT TARTIŞMASINI YENİDEN OKUMAK: FOUCAULT'DA DÖNEMLEŞTİRME VE TARİHSELLİK SORUNU

Emre KOYUNCU*

ÖZET

Derrida-Foucault tartışması iki filozofun Descartes'ın yöntemsel şüpheciliğinde deliliğin oynadığı rol konusundaki görüş ayrılıklarıyla başlamış, zamanla yirminci yüzyılın en kompleks felsefi tartışmalarından biri haline gelmiştir. Bu makale, filozofların Descartes yorumlarını karşılaştırmaktan ziyade, Derrida'nın Lévi-Strauss eleştirisine müracaat ederek tartışmayı tarihsel tikellerin yapının genel bakış açısından yorumlanmasında düğümlenen, yapısalcılığa ilişkin bir problem olarak sunmakta ve böylece Derrida'nın Foucault'nun arkeolojik çalışmalarındaki dönemleştirme girişimlerine ilişkin eleştirileri ile Foucault'nun bu eleştirilere verdiği yanıtları yeni bir diyaloga sokmaktadır. Makale, son adımda, tartışmanın altında yatan problemleri değerlendirmek için müracaat ettiği Deleuze'ün yapısalcılık kavrayışını bu tartışmada alınabilecek üçüncü bir pozisyon olarak sunar, çünkü Deleuze'e göre, bu tartışmanın da üzerinde yükseldiğini söyleyebileceğimiz, yapısalcılıkta tarih ile yapı arasında bir gerilim olduğu varsayımı, tarih bizzat yapının bir ürünü olarak kavrandığında geçerliliğini yitirir.

Anahtar Kelimeler: Derrida, Foucault, Deleuze, Lévi-Strauss, yapısalcılık, dönemleştirme, tarihsellik

(The Derrida-Foucault Debate Revisited: The Problem of Periodization and Historicity in Foucault)

ABSTRACT

The Derrida-Foucault debate, which started as a disagreement between the two philosophers about the role of madness in Descartes' methodological scepticism, has eventually evolved into one of the most complicated philosophical debates of the twentieth century. Rather than scrutinizing the two philosophers' respective interpretations of Descartes, this article refers to Derrida's critical reading of Lévi-Strauss in an attempt to reframe the debate as a problem of interpretation of historical particularities from the general perspective of structure, thereby putting in a new dialogue Derrida's criticism of Foucault's periodization of history in his archeological works and Foucault's response to Derrida. Deleuze's conception of structuralism suggests the possibility of a third position in the debate, because, for Deleuze, the presumed tension between history and structure, which incidentally underpins the entire debate between Derrida and Foucault, becomes irrelevant when history is conceived as a product of the structure itself.

Keywords: Derrida, Foucault, Deleuze, Lévi-Strauss, structuralism, periodization, historicity

* Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü yarı-zamanlı öğretim elemanı
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Bahar, sayı: 23, s. 17-35
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Michel Foucault 1977-78 yıllarında Collège de France'ta verdiği *Güvenlik, Toprak, Nüfus* başlıklı seminerin ilk oturumunda kuramsal söylemlere belli bir buyruğun, belli bir reçetenin eşlik etmesi gerektiğine ilişkin yaygın okur beklentisini eleştirdikten ve kendi kuramsal tespitlerinin bir buyruk değil, bir işaret fişeği ya da bir taktik önerisi gibi değerlendirilmesi gerektiğini ifade ettikten sonra, bir filozof olarak ilk ve son kez bir buyruk, üstelik "kategorik ve koşulsuz" bir buyruk ileri sürer: "Asla polemige girmeyin".¹ Foucault'nun bu buyruğunun gerekçesi, polemiklerin felsefenin hakikatle kurduğu ilişkiyi yavanlaştırarak, hakikat mücadelesini verimsiz bir laf dalaşı düzeyine indirdiğini düşünmesidir. Polemige ilişkin bu sert tutumuna rağmen, Foucault'nun çağdaşı olan bazı düşünürlerle, söz gelimi Chomsky ve Habermas ile, doğrudan ya da dolaylı olarak girdiği polemikler Foucault'nun yapıtında büyük dönüşümlere yol açmamış olsa bile yapıtının alımlanışı açısından önemli duraklar teşkil etmiştir. Foucault'nun bu felsefi karşılaşmalarının en önemlilerinden biri, belki de en çetini, Derrida ile giriştiği, Descartes'ın *Cogito'suna* ilişkin yıllar süren tartışmasıdır. Bu tartışma Foucault'nun ölümünden sonra dahi Derrida'nın metinlerinde yer yer yeniden belirmiş ve bütün bu süreçte başka tarafların da tartışmaya katılmasıyla karmaşıklaşarak yirminci yüzyılın en önemli polemiklerinden biri halini almıştır. Foucault-Derrida tartışmasının birbirlerini anlamaya ve anlaşmazlığın altında yatan felsefi sorunları kristalleştirmeye çalışan iki taraf arasında geçmesi açısından Foucault'nun felsefenin hakikatle ilişkisini yavanlaştıran polemikler tanımlamasına uymadığını, daha ziyade, bu tartışmanın yirminci yüzyıla damgasını vurmuş iki filozofun kavramları, problemleri ve felsefi tarzları arasındaki derin ayrılıkları göstermek için bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu büyük, belki de uzlaştırılmaz farkların gösterilmesi, çoğu zaman "postmodern düşünürler" gibi aceleci bir yaftayla aynılaştırılan bu filozofların kendi seslerini duyurabilmeleri için de yeni bir imkan yaratabilir.

Tartışmanın başlangıcı Derrida'nın 1963 yılında yazdığı, Foucault'nun 1961 tarihli *Deliliğin Tarihi*² kitabındaki [*Folie et Déraison*:

¹ Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-78*, çev. Graham Burchell, Palgrave MacMillan, New York, 2009, s.18.

² Bu kitabın 1961 yılında basılan uzun versiyonunun daha sonra yapılan tüm eklemeleri içeren İngilizce çevirisi için bkz. Michel Foucault, *History of Madness*, ed. Jean Khalfa, çev. Jonathan Murphy ve Jean Khalfa, New York: Routledge, 2006. Fransa'da 1964 yılında yayımlanan kısaltılmış versiyonu için bkz. Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. çev. R. Howard, New York: Random House, 1965.

Histoire de la folie à l'âge classique] Descartes okumasında *Cogito*'nun inşasının deliliğin değerlendirme dışı bırakılması hamlesine yaslandığı yorumunu değerlendirdiği makalesine³ uzanır. Foucault bu makaleyi hemen yanıtlamamış, ancak kitabı üzerindeki çalışmalarını sürdürmüş ve bu süreçte, ilkin, 1964 yılında 1961'de yayınladığı kitabın kısaltılmış bir versiyonunu adını da revize ederek [*Histoire de la folie à l'âge classique*] yayımlamıştır, Daha sonra, 1972'de Japonya'da çıkan *Paideia* dergisi için Derrida'nın eleştirilerine doğrudan karşılık verdiği "Derrida'ya yanıt" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Foucault ayrıca 1972'de kitabın ilk ve uzun halini gözden geçirerek yeni bir önsözle yeniden yayımlamış [*Histoire de la folie à l'âge classique*] ve bu kitabın sonuna yine Derrida'nın eleştirilerini yanıtladığı "Benim Bedenim, Bu Kağıt, Bu Ateş" başlıklı yeni bir metin eklemiştir.⁴ Foucault'nun bu makalesine bu sefer Derrida'nın yanıt vermesi uzun sürmüştür, Foucault'nun ölümünden yedi yıl sonra, 1991'de sunduğu "Freud'a Adil Davranmak': Psikanaliz Çağında Deliliğin Tarihi" başlıklı bir metinle birlikte Derrida tartışmayı yeni bir bağlamda tekrar alevlendirmiştir.

Derrida ile Foucault'nun birbirlerine doğrudan hitap ettiği kaynaklar sınırlı olsa da bu tartışmanın izlerini ve daha önemlisi, bu tartışmaya hayat veren koşulları filozofların diğer çalışmalarında da tespit etmek mümkündür. Söz gelimi bu tartışmanın izlerini filozofların Artaud okumalarında süren Harrison, Foucault ve Derrida'nın birbirlerinin aynadaki imgeleri olduğunu söyler.⁵ Harrison'a göre, Foucault'nun açmazı tarihsel olarak belirlenmiş bir ânı o andan ihraç edilmiş olan bir unsur açısından kavramaya çalışmaksa, Derrida'nın açmazı da aynı hamleyle hem belirli bir ânı hem de bütün sonlu ve belirlenmiş yapıları aşan unsurları kavramsallaştırmaya çalışmasıdır.⁶ De Ville ise bu tartışmanın sathını filozofların Blanchot yorumlarını içine alacak şekilde genişletir. De Ville'e göre Derrida ile Foucault arasındaki anlaşmazlıkların altında filozofların ortaklaştıkları, geleneksel metafizikten uzakta bir zemin bulunur. Foucault

³ Bu makalenin nihai versiyonu 1967 yılında yayımlanmış olan *L'Écriture et la Différence*'ta yer alır. Bkz. Jacques Derrida, "Cogito and the History of Madness." *Writing and Difference*. çev. Alan Bass, Chicago: The University of Chicago Press, 1978, ss. 31-63.

⁴ Michel Foucault, "My Body, This Paper, This Fire", *Essential Works, Volume 2: Aesthetics, Method, and Epistemology*. çev. Geoffrey Bennington, ed. James D. Faubion, New York: The New Press, 1998. ss. 393-417.

⁵ Harrison, Wendy Cealey. "Madness and Historicity: Foucault and Derrida, Artaud and Descartes", *History of the Human Sciences*, 20, 2007, s 86.

⁶ A.g.e., s. 100.

belirli bir andaki olumsal ihraçlara yoğunlaşırken, Derrida ihracın mantığını bizzat yasanın işleyişinde bulmaktadır.⁷ Harrison ve de Ville'in aksine, Campillo, biyografik detaylarla zenginleştirdiği incelemesinde iki filozofu uzlaştırmaktan kaçınır. Camillo'ya göre, Derrida'nın tarihselliğin genel koşullarına ilişkin "yarı-aşkınsal" incelemesi ile Foucault'nun tarihselliğin tikel koşullarına ilişkin "yarı-ampirik" incelemesi arasındaki görünürdeki yöntemsel ayrışmanın altında ahlaki bir fark yatmaktadır. Foucault'nun etik kavrayışı, semavi dinlere özgü adalet bazlı ahlaktan ziyade özyönetimi öne çıkaran Greko-Romen etiğinden beslenirken, Derrida'nın ahlaki mülahazalarında bu iki gelenek arasına çizilen sınır sorunsallaştırılmaktadır. Camillo'ya göre filozofların başkaya yönelik tutumları tarih kavrayışlarında ve genel olarak epistemolojilerinde güçlü bir şekilde yankılanmaktadır.⁸

Derrida-Foucault tartışmasının tohumlarını bulabileceğimiz bir diğer kaynak, Derrida'nın Lévi-Strauss özelinde yapısalcılığı eleştirdiği, klasikleşmiş "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun" makalesidir. Derrida bu makalesinde Lévi-Strauss'un yirminci yüzyılın ortalarında ortaya koyduğu çalışmalarının felsefe tarihinde bir kopmaya işaret ettiğini öne sürer.⁹ Bu kopuş yapısalcılığın daha önceki yapı kavrayışlarından bir merkezsizleşme jestiyle ayrılan yeni bir düşünce kipi olarak ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Lévi-Strauss'un yapısalcılığı kendi döneminin yaygın iki düşünce formunun, fenomenolojinin ve varoluşçuluğun sert bir eleştirisiyle şekillenmiştir. Lévi-Strauss'un odağında özne/nesne ilişkisi bulunur ve bu bağlamda, Saussure'ün dilbiliminden yola çıkarak, ampirik verileri işlemek ve yorumlamak için yeni bir yöntemle karşımıza çıkar. Lévi-Strauss antropolojik düşünceyi ampirik tikellerin zamansal sürekliliğine endekslemek yerine ampirik gözlemlerin altında yatan diferansiyel sistemi, yapısal bir düşünce biçimini sunmayı hedefler.¹⁰ Bu yöntem, kuşkusuz kesintisiz bir süreklilik sağlamayı öncelikli bir amaç olarak alan yaklaşımlardan yapıları gözden çıkarmamasıyla ayrılmaktadır. Derrida'nın bu makalesi Foucault ile olan tartışmasıyla yakından ilgilidir,

⁷ De Ville, Jacques. "Madness and the Law: The Derrida/Foucault Debate Revisited", *Law and Critique*, 21, 2010, s. 19.

⁸ Campillo, Antonio. "Foucault and Derrida: The History of a Debate on History", çev. Constantin V. Boundas, *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5(2), 2010, ss. 130-131.

⁹ Jacques Derrida, "Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences." *Writing and Difference*, çev. Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press, 1978, ss. 278-293.

¹⁰ Claude Lévi-Strauss, *Tristes Tropiques*, çev. John ve Doreen Weightman. New York: Penguin Books, 1992, s.58.

çünkü Foucaultcu arkeoloji ve soybilim kesintisizliği varsayan bir tarihsel anlatı yaratmaktan kaçınan iki yaklaşımı temsil eder. Foucault'nun çalışmaları kurumsal pratiklerin ve bunların ilişkili olduğu bilgi külliyyatının tarihsel serimlenişini kavramsallaştırma ve dönemselleştirme girişimi olarak görülebilir. Derrida'nın burada dikkatini çeken felsefi sorun, gerek Foucault'nun arkeolojisinde gerek Lévi-Strauss'un antropolojisinde olsun, bu kesintilerin açıklanma tarzına yahut düşüncelerin ve olayların zaman dahilinde daha genel bir sistem ile ilişkilendirilme biçimine dairdir.

Her ne kadar Foucault-Derrida tartışmasının başlangıç noktasını farklı Descartes yorumları oluştursa da, özellikle Derrida'nın son makalesinde, deliliğin ve aklın kartezyen *Cogito*'nun inşasında nasıl bir rol oynadığı sorusunu bütünüyle bir yana bırakıp Freud'un tarihsel olarak nasıl kategorize edileceği sorusunu irdelemesi, bu tartışmanın kaynağının bir metnin yorumlanışındaki farklılıklardan ibaret olmadığını, daha ziyade, bilhassa Derrida'nın bakış açısından, bu filozofların metinlerinin bizzat birer olay olarak daha genel bir tarihsel bağlamla nasıl ilişkilendirileceği sorusu etrafında döndüğünü göstermektedir. Öyleyse bu tartışmanın asıl ekseninin tarihsellik sorusu, en geniş anlamıyla olayın tarihselleştirilmesinin parametrelerinin belirlenmesi sorusu olduğunu söylemek mümkündür. Derrida, Lévi-Strauss'ta yapının yapısallığını sorunsallaştırdığı gibi, Foucault'da tarihin tarihselliğini sorunsallaştırma peşindedir. Bu itibarla, bu yazının amacı Foucault-Derrida tartışmasında kimin Descartes yorumunun doğru ya da daha isabetli olduğunu ilan etmekten ziyade, Derrida'nın yapının yapısallığını ve tarihin tarihselliğini odağına aldığı iki farklı sorunsallaştırma güzergahının birbirleriyle kesişim noktalarını yüzeye taşımak ve bu tartışmanın altında yatan felsefi problemleri masaya yatırmaktır. Bu problemleri değerlendirirken Gilles Deleuze'ün 1967 tarihli "Yapısalcılığı Nasıl Tanırız?" başlıklı kısa makalesinden faydalanacağım.¹¹ Deleuze'ün yapısalcılığın temel kriterlerini belirlemeye koyulduğu ve hem kendini hem de Foucault'yu, şaşırtıcı bir şekilde, Lévi-Strauss, Lacan, Althusser gibi diğer yapısalcı filozoflarla ortak bir hat üzerinde konumlandığı bu yazısı, yapısalcılığın gücünü muhafaza etmek için tedbirli olması gereken kazalara işaret etmesi itibarıyla bu tartışmanın yeni bir haritasını çıkarmaya yardımcı olacaktır.

¹¹ Gilles Deleuze, "How do we recognize structuralism?", *Desert Islands and Other Texts*, ed. David Lapoujade. çev. Michael Taormina. New York: Semiotext(e), 2004, ss. 170-196.

1. Derrida'nın Lévi-Strauss Eleştirisi: Yapının Yapısallığı

Lévi-Strauss, *Triste Tropique*'te kendi metodolojisinin birbirini izleyen olaylar dizisi olarak kavranan tarihten farkını ifade etmek için çocukluğundan itibaren ilgisini çektiğini belirttiği jeoloji disiplinine başvurur.¹² Lévi-Strauss'a göre jeolojik bir çalışmada araştırmacının karşılaştığı her taş kendi bünyesinde geçirdiği bütün dönüşüm, mutasyon ve aşınmanın izlerini taşır. Bu durum jeologu tarihçilerin çalışma tarzından farklı bir yöntem benimsemeye sevk edecektir. Zira tek bir taş önümüzde aynı anda iki ayrı ufuk açmaktadır: o taşla hem spesifik olarak önümüzde duran taşı inceleme imkanını hem de taşın geçtiği dönüşümleri yöneten jeolojik yasaları gözleme imkanını buluruz. Diğer bir deyişle, bu taşı inceleyerek diferansiyel bir ilişki ağında her taşı kendi tekilliğiyle mümkün kılan bir yapıya ulaşma imkanı buluruz. Öyleyse jeolojinin temel gayesinin tikel örneklerden yola çıkarak, tikelleri mümkün kılan tümelleri bulmak olduğunu söyleyebiliriz. Lévi-Strauss'un Freud'un yapıtına ilgi duymasının nedeni tam da budur: psikanaliz bireylerin mevcut durumunu bir "canlı tablo" olarak ele almakta ve bu tablolardan yola çıkarak bilinçdışını yöneten yasaları bulmayı hedeflemektedir.¹³ Burada ampirik verilere atfedilecek değer son derece hassas bir sorundur, zira yapısal ilişkilerin kavranabilmesi için belirli bir noktadan sonra aktüel deneyimlerin göz ardı edilmesi gerekecektir, yani bir kopuşun olması zorunludur. Lévi-Strauss'a göre hem varoluşçuluğun hem de fenomenolojinin aşamadığı güçlük burada yatar. Bir yanda fenomenoloji deneyim ile gerçeklik arasında tam bir süreklilik olduğunu varsayarken, öte yanda varoluşçuluk varlığın yalnızca "benimle" ilişkili olarak anlaşılabilmesine imkan tanımakta ve böylelikle her iki yaklaşım da sürekliliği temel alan metafiziksel geleneği sürdürmektedir.¹⁴ Nasıl ki Saussure balta sözcüğünü bir gösterge olarak alıyorsa, Lévi-Strauss da baltanın kendisini bir gösterge olarak alacak, böylelikle antropolojik çalışmaları Lévi-Strauss'a toplumları, kültürleri ve gelenekleri anlamının anahtarını sunacaktır.¹⁵ Lévi-Strauss'a göre sosyal antropoloji ile doğa bilimleri arasında temel bir fark vardır: Çeşitli unsurlar arasındaki ilişkileri tayin edebilmek için değişkenleri diledikleri gibi değiştirip test etme lüksüne sahip doğa bilimcilerin aksine, sosyal antropologun deney yapma şansı varsa bile deney koşullarını bizzat oluşturma şansı yoktur. Sosyal

¹² Claude Lévi-Strauss, *Tristes Tropiques*, s. 56.

¹³ A.g.e., s.57.

¹⁴ A.g.e., s. 58.

¹⁵ Claude Lévi-Strauss, "The Scope of Anthropology", *Structural Anthropology Vol. 2*, çev. Monique Layton. New York: Basic Books, 1976. s. 11.

antropolojinin araştırma nesnesi zaten hep oradadır ve antropologun müdahalesinden bağımsız olarak varlığını sürdürür. Bu yüzden değişkenlerin ve sabitlerin tayin edilmesi, yani araştırma nesnesinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak yapısal kategorilerin oluşturulması antropologun öncelikli sorumlulukları arasındadır.

Derrida “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun” makalesine yapısalci yaklaşımın düşünce tarihinde hayat verdiği merkezlesizleşme hamlesinin önemini teslim ederek başlar. Bu merkezlesizleşmenin izlerini Heidegger’in Varlık’ı yeniden değerlendirme girişiminde, Freud’un bilinçdışına yaptığı vurguda ya da Nietzsche’nin metafizik eleştirisinde sürmek mümkündür.¹⁶ Ancak Derrida’ya göre Lévi-Strauss’un antropolojisi yapısalciğe yeni bir soluk getirirse de bu uzun soluklu olmamıştır. Zira başkılığın teslim edilişi üzerine kurulmuş bir disiplin olarak etnoloji tarihsel olarak yapı anlayışındaki bu kopuşla aynı döneme denk gelmiş olsa bile, Avrupa gelenekleri ve değerleri çerçevesinde işlemesi itibarıyla Avrupamerkezcilik etnolojinin yakasını bırakmaz. Yine de amaçları ve temeli arasındaki bu gerilime, bu çelişkiye rağmen etnolojinin imkansızlığından söz etmek mümkün değildir, çünkü Derrida’ya göre etnolojinin imkanı daha ziyade bir “ekonomi” yahut “strateji” meselesidir; diğer bir deyişle, söz konusu çelişkinin düşüncenin topolojisinde nasıl yankılandığıyla ilgilidir.¹⁷

Derrida’nın Foucault analizi için bilhassa önem taşıyan “düşüncenin ekonomisi” ifadesiyle ne kastettiğini daha iyi anlamak için Derrida’nın Lévi-Strauss’un çalışmalarındaki doğa/kültür karşıtlığıyla ilgili yorumuna bakabiliriz. Lévi-Strauss her ne kadar bu terimlerin yaygın kullanımlarını benimsiyor olsa da *Akrabalığın Temel Yapıları* çalışmasında her iki kavramın da karşısında çaresiz kaldığı bir olguyu gündeme getirecektir: ensest yasağı. Ensest yasağı, bir yandan evrenselliği itibarıyla doğal bir kısıtlamaya benzerken, öte yandan toplumsal ilişkileri düzenlemesi ile toplumsal bir inşa gibi görünmektedir. Ne doğa da ne de kültür tek başına “ensest yasağı”nı açıklamaya yetmektedir. Ensest yasağı adeta doğal bir karakteri olan toplumsal bir kural gibi işlemektedir. Derrida’ya göre her iki kategoriden de taşan bu olgu karşısında, bu karşıtlığın bizi karşı karşıya bıraktığı bu çıkmazda iki temel seçeneğimiz vardır. Ya bu kategorileştirmenin varsayımlarını ve hedeflerini tetkik ederek bu kavramların sınırlılıklarını ifşa etmeye koyuluruz ya da Lévi-Strauss’un

¹⁶ Jacques Derrida, “Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences.”, s. 280.

¹⁷ A.g.e., s. 282.

yolundan giderek bu kategorileri doğruluk değeri olmayan birer araç statüsüne indirgeriz. Derrida'nın eleştirisi Lévi-Strauss'un bu seçimine odaklanır. Bu kategorilerin doğruluk değerlerini reddetmenin kimi metodolojik faydaları olabilir, örneğin bu ayrımın barındırdığı sorunların bütün bir düşünce istemine sirayet etmesinin önüne geçebilir, ancak bunun bir maliyeti de olacak, düşünceyi Derrida'nın "negatiflik" ya da "nostalji" adını verdiği bir dizi yeni sorunla baş başa bırakacaktır.¹⁸ Lévi-Strauss'un etnolojik çalışmalarına arkaik, örnek bir topluma duyulan nostaljinin musallat olması, metinlerine daima bir "varlık etiği"nin gölgesini düşürecektir. Bu nostalji, bulunuş metafiziğiyle olan iş birliği nedeniyle Lévi-Strauss'un yücelttiği, kopuşları ve süreksizliği kucaklayan tarih anlayışıyla çelişecektir. Bu sebeplerle, Lévi-Strauss'un yöntemi geleneksel tarih anlayışının sınırlılıklarını ortaya koymak adına son derece elverişli bir zemin kuruyor olsa bile, yapısalcılığı nihayetinde tarihin dışında konumlandırarak "zamanın ve tarihin nötrleştirilmesi" ile sonuçlanacaktır.¹⁹ Üstelik bu yöntem yapının tutarlılığını korumak adına olguları göz ardı etmeye başlayacak ve nihayetinde tarihsel dönüşümlerin ancak birer sıçrama olarak kaydedilmesi mümkün olacaktır. Bu açıdan Derrida'nın Lévi-Strauss okuması yapının yapısallığı ile tarihin tarihselliğini iç içe geçmiş iki problem olarak önümüze koyar.

24

Derrida'nın aynı kitaptaki Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* kitabını mercek altına aldığı makalesi "Cogito ve Deliliğin Tarihi" bu çifte problemin ikinci eksenine yoğunlaşmış gibidir. Lévi-Strauss ile Foucault üzerine yazılmış bu iki ayrı metni birbirlerine indirgemek, bu makalelerin yazarlarla kurduğu özel ilişkileri göz ardı etme riskini taşır, ancak yine de Derrida Foucault'nun kurduğu arkeolojik yapıların deliliğin dışlanması tarih bünyesine kaydetmeye çalışırken tarih dışı bir konum almaya meylettğini söylediğinde bu iki eleştiri arasındaki paralellik gözden kaçamayacak denli belirgin bir hale gelir.

2. Derrida'nın Foucault Eleştirisi: Tarihin Tarihselliği

"Cogito ve Deliliğin Tarihi" başlıklı makalesinde Derrida Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* kitabındaki, deliliğin akıldan koparılarak onunla karşılaştırılmasının modern bir olgu olduğu, *Cogito*'nun hiçbir zaman delirmiş bir özneye karşılık gelemeyeceği iddialarını masaya yatırır. Derrida'nın burada Foucault'ya yönelttiği soruları iki başlık altında

¹⁸ A.g.e., s. 284.

¹⁹ A.g.e., s. 291.

toplayabiliriz. Derrida öncelikle metnin konumlandığı tarihsel koşullarla ilişkili olarak Foucault'nun *Cogito* yorumunun geçerliliğini sorgular. Derrida'nın "*Cogito* bu anlama, Foucault'nun ona tayin ettiği verili anlama gelir mi?" yahut "Bu anlam tarihselliği tarafından tüketilir mi?" soruları, metin ile metnin tarihsel koşulları arasındaki gerilimin metnin anlamına ve yorumlanışına yansımalarını Foucault'nun yorumu özelinde tartışmaya açma amacını taşır.²⁰ İkinci soru grubu ise yalnızca Descartes'ın *Cogito*'sunu değil, onu model alan bütün olanaklı *Cogito* anlayışlarını mercek altına alır. Bu şekilde Derrida, Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* çalışmasının sırtını yasladığı türden bir akıl-delilik karşıtlığını başka biçimlerde tesis etmeye çalışan ya da varsayan özne kavrayışlarını da içine alacak bir şekilde eleştiri sathını genişletir.

Tüm bu sorular Foucault'nun deliliğin tarihini yazmaktaki hedeflerini sorgulamaktadır. Foucault'nun bu çalışmasında temel vaadi deliliğin tarihini yazmaya koyulurken bunu aklın perspektifinden ve deliliği evcilleştirerek değil, deliliğin kendi sesini duyurmasının imkanlarını yaratarak yapmaktır. Diğer bir deyişle, bu arkeoloji çalışması bir dilin tarihini yazmaktan çok, suskunluğun arkeolojisi olacaktır. Derrida Foucault'nun terminolojik ayrımlarına kuşkuyla yaklaşır: arkeoloji, bir yöntem olarak, tarihin düzenli ve belli bir sentaksı takip eden dilinden gerçek anlamda nasıl farklı olabilir? Foucault, arkeolojik yöntemi tarihsel yönetime tercih ederken bir suçlu yargılamaya soyunmaktadır, ancak Derrida'ya göre "böylesi bir yargılama imkansız olabilir; [zira] duruşmalar ve hüküm, birbirlerine eklemelişleri itibarıyla, durmaksızın suçlu yinelerler".²¹ Suskunluğun arkeolojisi yalnızca iki şekilde mümkündür: ya aklın dilinin tarafına geçmekten sakınmak için suskun kalınacak ya da "sürgün yolunda delinin ardından" gidilecektir.²² Bir kavram olarak tarih zaten rasyonelliğin alanına ait olup deliliğin tarihini yazmak onu Aklın sütunları üzerine yerleştirmeksizin imkansızdır. Bu yüzden Derrida Foucault'nun Descartes'a atfettiği tarihsel öneme kuşkuyla yaklaşacaktır. Aslında klasik çağ öncesinde Descartes'tekine benzer dışlama hamleleri tespit ettiğinde Foucault'nun kendisi de bir kuşkuya kapılır. Peki öyleyse Descartes'ın deliliği dışlamasını bu denli özel kılan nedir? Üstelik Descartes'ı bir dönüm noktası olarak tayin etmek bir başka tehlikeyi daha gündeme getirecek, bu noktanın öncesini homojen bir blok olarak ele almayı gerektirecektir. Kısacası, Foucault tarihin olanağının bir dışlamaya bağlı

²⁰ Jacques Derrida, "Cogito and the History of Madness." *Writing and Difference*. çev. Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press, 1978, s.33.

²¹ A.g.e, s. 35.

²² A.g.e, s. 36.

olduğunu söylerken, Derrida tarihin koşulunun tarihsel bir an olarak işaretlenmesine itiraz etmektedir.

Derrida'ya göre Foucault'nun Descartes yorumundaki bütün bu sorunlara son derece sorunlu bir delilik kavrayışı eşlik eder. Foucault, "şüpheli bir kaynaktan alınmış, yaygın ve tartışmalı bir delilik kavrayışı"ni benimsemiştir.²³ Foucault'ya göre Descartes'ın şüpheli yönteminde deliliğin akıbeti duyuşsal yanılı alanına hapsedilmektir. Descartes duyuşdaki yapısal sapmaları dikkatli bir şekilde ele almasına rağmen deliliğe aynı özeni göstermeyecek ve bunu "[d]üşünürken, açık ve seçik fikirlere sahipken deli olmam mümkün değildir" argümanı ile temellendirecektir.²⁴ Foucault'ya göre Descartes'ın rüya durumunu ele aldıktan sonra, deliliği de değerlendirilmiş olarak varsayıp geçiştirmesi basitçe bir dikkatsizlik olmayıp bir yanılı olarak deliliğin ahlak yoksunluğu ve hatta günah olarak kaydedileceği bir çerçeveye giden yolları döşemektedir. Derrida'nın göstermeye çalıştığı ise, Descartes'ta düşünen öznenin ya da Aklın kuruluşunun deliliğin kontrol altına alınıp evcilleştirilmesi ya da bütünüyle dışarıda bırakılması hamlesine yaslanmadığıdır. Derrida Descartes'ın bu metinde deliliğe ilişkin bir konum almak peşinde olmadığını söyler; "*Cogito*'nun delilikten kaçmasının yegane nedeni, *Cogito*'nun kendi momenti dahilinde, kendi otoritesi altında, *ben deli olduğumda dahi*, düşüncelerim bütünüyle delice olduğunda dahi geçerli olmasıdır [...] Bu şekilde elde edilmiş bir kesinliğin, etrafı sarılmış bir delilikten korunmaya ihtiyacı yoktur, çünkü o bizzat delilik dahilinde saptır ve ayakta tutulur... Descartes asla deliliği hapsedmemiştir, ne doğal şüphe safhasında ne de metafiziksel şüphe safhasında. Yalnızca ilk safhanın ilk aşamasında, doğal şüphenin hiperbolik olmayan momenti kapsamında dışarıda bıraktığını iddia etmiştir".²⁵ Derrida'nın vurgusu yalnızca Foucault'nun deliliğin tarihini yazmaya ilişkin girişiminin başarısız olduğu iddiası üzerinde değil, aynı zamanda bütün bir felsefe tarihi için söz konusu olduğunu söyleyebileceğimiz bir başarısızlık üzerindedir, zira Derrida'ya göre akıl her halükarda yalnızca deliliği hapsedmek suretiyle kendi kendini kavramsallaştırabilecektir. Öyleyse Foucault'nun yorumu basitçe felsefenin tarihselleştirilmesine dair bir sorun değil, aynı zamanda tarih felsefesine ait, tarihselliğin kendisine ait bir sorundur. Foucault'nun düşünmenin yarı-aşkınsal koşullarını belirli bir tarihsel olaya indirgemesi akıl ile delilik arasında nesnel bir karşıtlığı en başından varsaymasıyla mümkün olur.

²³ A.g.e., s. 41.

²⁴ A.g.e., s. 52.

²⁵ A.g.e., ss. 55-56.

Derrida'ya göre ise aklın krizi, deliliği dışarda tutmak suretiyle felsefenin kendi kendini unutuşu "çoktan başlamıştır ve sonu gelmeyecektir".²⁶ Bir bakıma, tarihi Foucault'nun kullandığı anlamda alırsak, deliliğin tarihi zaten aynı zamanda aklın tarihi olmalıdır.

3. Foucault'nun Yanıtı: Metnin Tarihsel Özgüllüğü

Foucault, Derrida'nın bu eleştirilerini uzun bir süre yanıtsız bırakmış ancak *Deliliğin Tarihi*'nin 1972 tarihli ikinci baskısında kitap sonuna iki yeni bölüm eklemiştir. Bu bölümlerden birinde Foucault Derrida'nın kendi Descartes okumasına yönelttiği eleştirilerini ele alır.²⁷ Ancak bu metinde Foucault'nun Derrida'nın bütün sorularını dikkate aldığını söylemek mümkün değildir. Foucault'ya göre Derrida'nın eleştirisi Descartes'in meditasyonlarına baştan sona sirayet etmiş olan bir akıl-delilik ayrımının felsefi önemini ihmal etmekle malul olduğu için, Derrida'nın sorularına temel teşkil eden bu ihmalin ifşa edilmesi Derrida'nın eleştirilerine toptan ve yeterli bir yanıt niteliği taşıyacaktır. Nasıl ki Derrida *Deliliğin Tarihi*'ndeki birçok tartışmayı bir kenara bırakıp bu çalışmayı Foucault'nun Descartes okumasına indiriyorsa, Foucault da aynı şekilde salt Derrida'nın Descartes okumasına yoğunlaşacak, Derrida'nın bu okumadan yola çıkarak gündeme getirdiği diğer sorunlara kayıtsız kalacaktır.

"Benim Bedenim, Bu Kağıt, Bu Ateş" başlıklı yazısında Foucault, yeniden, deliliğin dışarıda bırakılmasının *Cogito*'nun inşasında ne denli önemli bir rol oynadığını göstermeye koyulur. Derrida'nın deliliğin çok daha uç bir zihin durumu olan rüya olgusunun değerlendirilmesiyle zaten hesaba katılmış olduğu iddiasının aksine, Foucault, belli bir rasyonelitenin, bunun üstüne inşa edilmesi bakımından da Descartes'in bütün bir felsefi girişiminin ayakta tutulması adına, deliliğin sistematik bir şekilde ihmal edildiğini kanıtlamaya girişir.²⁸ Foucault'ya göre rüya kuşku duymak için son derece güvenli bir alan açar, zira rüyada söz konusu olan basitçe duyusal yanılgılar olup, bu yanılgıları teslim ve tespit edebilecek bir özne de hala orada, iş başındadır. Delilikte ise hayal eden öznenin sağladığı korunaklı zemin ortadan kalkmıştır. Meditasyondaki öznenin artık yanılgılarını teslim edemiyor olması bu öznenin parçalanması anlamına geleceği için delilik bu yöntemsel şüphenin aşamalarından biri olarak

²⁶ A.g.e., s. 62.

²⁷ Michel Foucault, "My Body, This Paper, This Fire", *Essential Works, Volume 2: Aesthetics, Method, and Epistemology*. çev. Geoffrey Bennington, ed. James D. Faubion, New York: The New Press, 1998. ss. 393-417.

²⁸ A.g.e., s. 394.

görülemez. Dolayısıyla rüyanın yanılgısıyla deliliğin yanılgısı birbirlerinden radikal bir biçimde farklıdır: delilik “deforme eder, başka yere taşır; başka bir sahne kurar”, rüya ise “sahneyi değiştirmez, bulunduğum sahneyi gösteren işaret zamirlerini ikiye katlar”.²⁹ Delilik meditasyon yeteneğini öznenin elinden alan bir düşünme kipi olması itibarıyla Descartes'ta “yetersiz bir örnek olarak değil, aşırı ve imkansız bir sınav olarak dışarıda bırakılmıştır”.³⁰ Bu açıdan, Derrida'nın okumasında delilik (*demens*) ile rüya (*dormiens*) arasındaki büyük fark yok sayılmıştır.³¹ Makalesinin sonlarına doğru Foucault, Descartes ile çağdaşı Bourdin arasındaki bir tartışmayı gündeme getirir. Bourdin, *Meditasyonlar*'dan çıkardığı sonucun, kişinin deli ya da uykuda olduğu durumlarda dahi doğruluktan şüphe etmesinin imkansızlığı olduğunu ifade eder. Descartes Bourdin'in bu yorumuna şu gerekçeyle karşı çıkar: Bourdin delilik ve rüya arasında bir ayırım yapmamakta ve dolayısıyla deli ya da uykuda olmanın bir düşüncenin doğruluğuna ilişkin bir sonuç doğurmayacağını görememektedir. Foucault'ya göre Derrida basitçe Bourdin'in hatasını tekrarlamakta ve “Kartezyen dışlamayı sürdürmektedir”.³² Derrida, “söylemsel pratikleri metinsel izlere” indirgeyen bir düşünce geleneğinin son temsilcilerinden biri olarak “öğrencilerine metnin dışında hiçbir şey olmadığını öğretmekte [ve] efendinin sesine metni sınırsızca yeniden şekillendirme imkanı tanıyan sınırsız bir egemenlik vermektedir”.³³ Diğer bir deyişle, Derrida'nın Descartes'ın bizzat dikkat çekmiş olduğu ancak yine de meditasyonlarında gerekli özeni göstermediği bir ayrımı ihmal etmeye devam etmesi metin üzerinde kurduğu bu egemenlik ile mümkün olmuştur.

Foucault'ya göre metinlere söylemsel pratikler olarak yaklaşmakla Derrida gibi bir gösterge düzeneği olarak yaklaşmak arasında önemli bir fark vardır: metin söyleme edimiyle bir sözcelemleri üreten ya da alımlayan özne arasındaki ilişki yalnızca ilk yaklaşımda görünürdür. Diğer bir deyişle, söylemin icrası, özneyi bir dizi dönüşüme sevk etmesine rağmen, Derrida'nın yazı kavrayışı bu dönüşümleri ve etkileşimleri yakalayabilecek araçlardan yoksundur. Bu duyarsızlık Derrida'yı deliliğin dışarıda bırakılmasını dışarıda bırakmaya zorlar, çünkü bu kendi düşüncesi açısından bir tehlikenin bertaraf edilmesi için gereklidir: Foucault'nun izah etmeye koyulduğu belirlenim, “filozofun söylemi eğer 'bütün sonlu ve belirlenmiş bütünlükleri aşmaya yönelik bir proje' olacaksa, söylemin

²⁹ A.g.e., s. 399.

³⁰ A.g.e., s. 409.

³¹ A.g.e., s. 401.

³² A.g.e., s. 412.

³³ A.g.e., s. 416.

gerçekten de kendisinden korunması zorunlu olan bir ayrılık, dışsallık, belirlenim”dir.³⁴

Foucault, Descartes’ın *Cogito*’sunda, delilik-akıl ilişkisinin tarihi açısından özel bir an gözlemlerken, Derrida’ya göre bu anın özel bir an olarak öne çıkması Foucault’nun kendi delilik kavrayışından ileri gelmektedir. Burada Derrida’nın Lévi-Strauss eleştirisinin bu tartışma açısından önemi bir daha görülür, çünkü Derrida’nın Lévi-Strauss eleştirisi ile Foucault eleştirisini karşılaştırıldığında, Foucault Derrida’yı adeta Derrida’nın Lévi-Strauss’u eleştirdiği gerekçelerle eleştiriyor gibi görünmektedir: Foucault’ya göre tikel oluşumlara, belirlenmiş momentlere ve bunlar arasındaki farklara gerekli özeni gösterecek kavramsal araçlardan yoksun olduğu için Derrida kendini tarih dışı bir konumda bulmakta, kurduğu genel yapının tutarlılığını ve işlerliğini korumak adına sürekliliklere ve bunların dönüşümlerine yönelik sistematik bir kayıtsızlık geliştirmektedir.

4. Derrida’nın Israrı: Olaya Adil Davranmak

Derrida, uzun bir sessizlikten sonra 1991’de bu tartışmaya yeniden döndüğünde, Foucault’nun “Benim Bedenim, Bu Kağıt, Bu Ateş” makalesinde *Cogito* tartışması bağlamında gündeme getirdiği soruları doğrudan yanıtlamak yerine, Foucault’nun psikanalitik yorumlarına sirayet etmiş bir muğlaklığa işaret eder.³⁵ Bu makalesinde Derrida, Foucault’nun kitabıyla kitabın yazıldığı dönem arasındaki ilişkiye yoğunlaşır. İrdelediği sorun, bir kitabın yazıldığı bağlamın belirlenimlerinin dışarısında konumlanıp konumlanamayacağıdır. Derrida, bu incelemesinin amacını Foucault’nun koyduğu bir ölçüte göre belirler: “Freud’a adil davranmak”.³⁶ Derrida’ya göre *Deliliğin Tarihi* Freud’u “deliliğe dili düzeyinde geri dönüş yapmış”³⁷ bir düşünür olarak almış, ancak bunu yaparken deliliği terapötik ve analitik bir yeniden inceleme adına patolojikleştiren bir geleneği sürdürmeyi amaçlamıştır. Freud’a ilişkin hem pozitif hem negatif imgeler Foucault’nun metninde öylesine yoğundur ki bu en nihayetinde Freud’u epistemik olarak konumlandırmaya çalışırken Foucault’nun kararsız kalmasına, tereddüt etmesine yol açar: Freud kimi zaman Foucault’nun yazdığı çağa dahil

³⁴ A.g.e., s. 412.

³⁵ Jacques Derrida, “To Do Justice to Freud: The History of Madness in the Age of Psychoanalysis”, *Resistances of Psychoanalysis*, çev. Peggy Kamuf, Pascale-Anne Brault ve Michael Naas, California: Stanford University Press, 1998, ss. 70-118.

³⁶ A.g.e., s. 81.

³⁷ A.g.e., s. 81.

edilirken kimi zaman da deliliğin Akıl'dan belirgin bir şekilde ayrılmadığı önceki döneme dahil edilir.³⁸ Derrida açısından bu tereddüdün iki boyutu vardır. Freud'un konumlandırılmaya gelmeyişi, bu karar verilemezlik, öncelikli olarak psikanalizin kendi doğasından ileri gelir. Zira her bir psikanalitik kuramda onu başka kuramlara açan çıkış kapıları, o kuramı sabitleştirmeye mani olan bir dinamizm söz konusudur. İkinci olarak bu tereddüt, Foucault'nun Freud'a olan ve bir bakıma tanımaktan başka çaresinin olmadığı borcunun nişanıdır. Tanımaktan başka çaresi yoktur, çünkü eğer Foucault Freud'u psikanaliz çağına geçişi işaretleyen ikircikli bir figür olarak ele almazsa, kendi çalışmasının da mevcut epistemik koşullar altında söylenebilir olma imkanını dolaylı olarak reddetmiş olacak, kendi sözünün yeniliğini yadsımak zorunda kalacaktır. Derrida'ya göre bir çalışmaya ya da bir olaya adil davranmak, o çalışmanın hayat bulduğu tarihsel koşullarca ya da yazarının/failinin niyetince tüketilemeyecek yönlerine yoğunlaşmayı gerektirir. Bu yüzden Foucault'nun deliliğin arkeolojisini yapabilmek için inşa ettiği epistemik kimlikler, Derrida'ya göre, epistemik belirlenimlerin dayattığı bir genelleştirme rejimi altında, olayların tekliklerini doğru yahut adil bir şekilde değerlendirme imkanını tehlikeye atmaktadır.

Öyleyse Derrida'ya göre Foucault'nun Freud'u tarihselleştirme hamlesi Freud'un kendi epistemisiyle olan ilişkisi kadar Foucault'nun çalışmalarının kendi yaşadığı dönem ile olan ilişkisiyle ilgilidir. Yani Foucault kendi yaşadığı dönemle olan mesafesini korumasını ve bu çalışmasını mümkün kılacak bir konumu yaratmak adına, benzer bir konumu Freud'a vermek ve aklın delilikle ilişkisinde Freud külliyatının ikircikli konumlanışını olumlamak zorunda kalacaktır. Derrida burada bir çalışmanın ait olduğu episteme ile ilişkisini sorgulayarak önceki eleştirisindeki tarihin tarihselliği tartışmasını yeni bir örnekle, yeni bir bağlamda gündeme getirmektedir. Derrida'nın tartışmayı yeni bir alana kaydırmasının nedenlerinden birinin başta Foucault olmak üzere bu polemikğin takipçilerinin Derrida'nın Foucault'nun *Deliliğin Tarihi*'nde çok kısa bir yer tutan Descartes okumasını gereğinden fazla öne çıkardığı ithamı olduğunu söyleyebiliriz. Derrida'nın bu yazısında Foucault'nun Freud düşüncesini tarihselleştirme tarzına yoğunlaşması, Derrida'ya Foucault'daki sorunun salt Descartes yorumlayışıyla ilgili olmadığını, örneklerin çoğaltılabileceğini, sorunun daha genel ve metodolojik bir sorun olduğunu gösterme imkanı tanır.

³⁸ A.g.e., s. 83.

5. Deleuze'ün Yapısalcılık Anlayışı: Yapının Ürünü Olarak Tarih

Gerek Descartes'in *Cogito*'su gerek Freud'un epistemik olarak konumlandırılması bağlamında olsun, Derrida'nın Foucault ile olan anlaşmazlığının temelinde, genel yapılar ile bu yapıların zamansal serimlenişine ilişkin farklı anlayışların, yani yirminci yüzyılın önemli düşünce akımlarından biri olan yapısalcılığın olanaklarına ilişkin görüş ayrılıklarının yattığını görüyoruz. Bu noktada Deleuze'ün 1967'de kaleme aldığı "Yapısalcılığı Nasıl Tanırız?" başlıklı kısa değerlendirmesinin Derrida ile Foucault arasındaki bu tartışmayı üçüncü bir perspektiften görme ve sorunu her iki filozofun da sunduğu çerçevenin dışında yeni bir çerçevede formüle etme imkanı yaratacağını düşünüyorum.³⁹ Deleuze, bu kısa metninde, yapısalcı düşüncenin ayırt edici özelliklerinin tespit edilebileceği temel parametreleri sıralar: sembolik, konumsallık, sembolik unsurların diferansiyel dağılımı, türlerin farklılaşması, serisellik, boş kare ve bu kareyi doldurmaksızın takip eden bir özne. Deleuze bu parametrelerden yola çıkıldığında yapısalcılığın ilk örneklerinin dilbilimde bulunacağını teslim etse de diğer alanlarda formüle edilen yapısalcılığın basitçe dilbilimin yapıları üzerine inşa edilmediğini, farklı yapı düzenlerinin her alanın kendi özgün dilinin ortaya çıkarılmasıyla mümkün olduğunu vurgular.⁴⁰

Deleuze büyük ölçüde Lacan ve Althusser'in kavramlarından örnekler verdiği bu yazısında yapısalcılığın en önemli özelliğinin geleneksel gerçek-imgesel ikiliğinin dışına çıkarak, bir üçüncü terimi, sembolüğü takdim etmesi olduğunu söyler.⁴¹ Sembolik gerçeğe de imgesele de indirgenmeyi reddeder. Deleuze'e göre Foucault'nun hem insanlığın tarihine hem de fikirlerin tarihine dahil edilemeyecek tarzda ortaya koyduğu düşünce arkeolojisi sembolik bir düzen üzerinde çalışır. Sembolik düzenin unsurları, ne kişiler ne şeyler ne de imgelerdir. Bu unsurlar birer konumdan ibarettir.⁴² Sembolik, içinde kendini oluşturan tekilliklerin dağıldığı, uzanımsal olmayan, saf bir uzaydır. Bu çerçevede yapısalcılıkta özne de öncelikle bir konum olarak anlaşılacaktır; özne, özne konumunu dolduran somut kişi ya da gruplardan ziyade, bu konumun diğer konumlarla olan diferansiyel ilişkisi

³⁹ Gilles Deleuze, "How do we recognize structuralism?", *Desert Islands and Other Texts*, ed. David Lapoujade, çev. Michael Taormina, New York: Semiotext(e), 2004, ss. 170-196.

⁴⁰ A.g.e., s.171.

⁴¹ A.g.e., s.171.

⁴² A.g.e., s.173.

neticesinde yüklendiği anlam ya da yaydığı etkidir.⁴³ Deleuze'ün özgün terminolojisiyle söyleyecek olursak, yapı, ya da yapının örgütlendiği düzlem olarak sembolik, aktüel değil, virtüeldir. Bu virtüel alanın hem kendi unsurları arasında diferansiyel bir ilişki vardır hem de aktüelleşmenin kendisi bir farklılaşma olarak çalışır. Aktüelleşme sembolik alana ait tekiliklerin çeşitli türlerde ve parçalarda farklılaşarak vücut bulmasından başka bir şey değildir.⁴⁴

Deleuze'ün yapısalılık analizinde üzerinde durduğu iki tema Foucault-Derrida tartışmasıyla doğrudan ilgilidir. İlk olarak, Deleuze'e göre zaman, yapısalılık açısından "daima aktüelleşmenin zamanıdır".⁴⁵ Zaman birbirlerini izleyen aktüel unsurları birbirlerine bağlayan bir vektör değil, virtüelden aktüele giden bir vektördür. Yapının aktüelleşmesi zamanda ve mekanda farklılaşması demektir, öyleyse zaman daima farklılaşmanın zamanıdır. Zaman yapının dışında, ondan ayrı ve bağımsız işleyen ve onu dışarıdan koşullandıran bir unsur değil, olayların, genel olarak aktüel olanın üretilişinin bir parçasıdır. Yapı hem virtüel olan sembolik düzlemde hem de olayların zaman ve mekanda serimlenmesi kapsamında bir farklılaşma prensibiyle çalıştığı için artık mekansal ve zamansal varyasyonun karşısında bir durağanlığı ya da sabitliği temsil etmez. Gerek Derrida'nın Foucault'ya yönelttiği eleştirilerde gerek Foucault'nun yanıtlarında zamanın ya da yapının tarihte aktüelleşmesi yapının bir üretimi yahut yapının bir etkinliği olmaktan çok yapının maruz kaldığı bir dışarı olarak kavranmakta, yapının tarihle gerilimli bir ilişkisi olduğu anlayışı buradan kaynaklanmaktadır.

Deleuze'ün yapısalılık tarifinde Foucault-Derrida tartışması bağlamında altını çizmemiz gereken bir diğer unsur, yapının diferansiyel yapısının korunması için zorunlu olduğunu ifade ettiği ve paradoksal nesne ya da boş kare adını verdiği mercidir.⁴⁶ Deleuze'e göre sembolik unsurlar, seriler halinde düzenlenmiştir ve bu serilerin birbirleriyle özdeşleşip sembolüğün imgeselle denkleşmesine mani olan merci, hiçbir seriye bütünüyle ait olmaksızın seriler içinde yerini sürekli değiştirip duran boş karedir. Lacan'ın *Çalınan Mektup* okumasındaki mektup, Green'in *Othello* okumasındaki mendil, Deleuze'e göre serileri yeniden dağıtarak, sembolik düzlemin imgesel düzleme asimile olmasına mani olan birer boş kare işlevi görür.⁴⁷ Boş karenin bu etkinliği dolayısıyla ekonomik yapıların mı dilsel

⁴³ A.g.e., s.174.

⁴⁴ A.g.e., s.179.

⁴⁵ A.g.e., s. 180.

⁴⁶ A.g.e., s. 184.

⁴⁷ A.g.e., s. 185.

yapıların mı ya da başka bir yapı düzeninin mi daha önce geldiği sorusu Deleuze'e göre yapısalılık açısından bütünüyle anlamsızdır. Olaylar ya da aktüel unsurlar aynı anda hem ekonomik yapılara hem de dilsel yapılara karşılık gelebilirler. Üstelik, söz gelimi, dilsel gösterenlerin nihai gösterenler olduğunu, diğer tüm gösterenlerin onun tarafından belirlendiğini söylemek, aslında dile bir yapı olarak iç dinamizmini veren boş karenin doldurulması, daha doğrusu sabitlenmesi, sembolik düzleme ait tekilliklerin yeniden dağılmasını sağlayan farklılaşma mekanizmasının da çökertilmesi anlamına gelecektir. Başka bir deyişle, Deleuze'e göre farklı yapı düzenlerini birbirine indirgemeyi, bunlar arasında mutlak bir hiyerarşi tesis etmeyi sağlayacak bir nedensellik ancak boş kareye doğasına ve işleyişine aykırı bir özdeşlik atfetmekle mümkün olabilir.⁴⁸ Bu açıdan, Foucault ile Derrida arasındaki tartışmanın, bu filozofların tahlil yöntemleri ve nesnelere arasındaki büyük farklılık dikkate alınır, bir yapı düzeninin diğerine olan üstünlüğünü gösterme ısrarından kaynaklandığı söylenebilir. Derrida'nın yazının genel ekonomisi kavrayışı ile Foucault'nun arkeolojik çalışmaları aslında farklı yapı düzenlerine ait olup aynı olayları ele aldıklarında dahi ayrı nesnelere incelemektedirler.

Bu iki argümanın penceresinden bakıldığında Derrida ile Foucault arasındaki anlaşmazlık öncelikle zamansallığa yapıya göre nasıl bir konum verileceği ve farklı yapı düzenlerinin birbirleriyle nasıl ilişkilendirileceği ile ilgili gibi görünür. Derrida Lévi-Strauss'u olayların zamansal serimlenişinin yapı üzerinde dışsal bir etki olarak kavramsallaştırdığı için eleştirirken, Foucault'nun çalışmalarında belli aktüel unsurlara atfedilen önemin gerekçelerini ve kaynaklarını sorgulamıştır. Derrida'nın Foucault'ya sorduğu soruyu, tartışmanın cereyan ettiği delilik mefhumu çerçevesinde, şu şekilde formüleştirebiliriz: eğer felsefi söylemin deliliği bütünüyle dışarıda bırakması mümkün değilse ve delilik aklın kuruluşuna Foucault'nun *Deliliğin Tarihi* çalışmasının da işaret ettiği türden bir rahatsızlık vermeyi aslında hep sürdürdüyse, epistemeleri belirlerken ya da söylemsel pratikleri dönemselleştirirken hangi noktayı, hangi gerekçeyle ayrıcalıklı bir nokta olarak kabul edeceğiz? Eğer aktüel unsurların belli bir yapı düzeni tarafından bütünüyle tüketilmesi mümkün değilse, Foucault'nun Freud'u yorumlayıp kategorize ederken yaşadığı tereddütü Descartes yorumlarında da yaşaması gerekmez miydi? Foucault ise Derrida'nın eleştirilerini yanıtlarken Derrida'nın tarih anlayışının metinsel bir indirgemeden kendini kurtaramadığını, bunun sebebinin de Derrida'nın olaylara ve düşüncelere ilişkin yaptığı metinsel analizlerin, bu aktüel

⁴⁸ A.g.e., s. 188.

unsurların vücut buldukları tarihsel koşullarla ve diğer yapı düzenleriyle olan etkileşimini gözden kaçırmaması olduğunu söyler. Foucault'nun pozisyonunu delilik tartışması bağlamında řu soruyla özetleyebiliriz: eğer her aktüel durumu yorumlarken delilik-akıl ikiliğinin metinsel kurgusuna yoğunlaşarak Derridacı anlamda bir genel ekonomi tartışmasını gündeme getirsek, nasıl olup da deliliğe ilişkin söylemlerin toplumsal ve kurumsal düzlemlerde bulunduğu karşılıkları birbiriyle karşılaştıracamız? Eğer bütün ikilikler tek bir dağılım modeline, tek bir ekonomiye riayet etmiyorsa, bu kısıtlı ekonomilerin birbirlerinden farklarını nasıl göstereceğiz? Deleuze'ün yapısalcılık analizi tüm bu soruları aynı anda yanıtlar gibidir: yapısalcılığın aktüel olayları incelerken, tarihsel bir indirgemeye kapılmadan ve tarih dışı bir yapı oluşturmadan hareket etmesinin imkanı, zamanın yahut tarihin akışının bütün bir yapı içinde yönünün nasıl tayin edildiğine bağlıdır. Deleuze bu vektörü sembolik alan içinde ya da aktüellik düzleminde değil, sembolik olan ile aktüel olan arasında bir farklılaşma vektörü olarak kavrayarak bu tartışmada üçüncü bir pozisyonun mümkün olduğunu gösterir. Ayrıca Derrida ile Foucault'nun tahlillerinin farklı yapı düzenlerine ait olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, Deleuze'e göre, bu düzenler arasında mutlak bir nedensellik yahut hiyerarşı oluşturmaya yönelik tüm girişimler hüsrana uğramaya mahkum olur.

KAYNAKÇA

- Campillo, Antonio. "Foucault and Derrida: The History of a Debate on History", çev. Constantin V. Boundas, *Angelaki: Journal of Theoretical Humanities*, 5(2), 2010, ss. 113-135.
- Deleuze, Gilles. "How do we recognize structuralism?" *Desert Islands and Other Texts*. ed. David Lapoujade. çev. Michael Taormina. New York: Semiotext(e), 2004. ss. 170-196.
- Derrida, Jacques. "Cogito and the History of Madness". *Writing and Difference*. çev. Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. ss. 31-63.
- Derrida, Jacques. "Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences". *Writing and Difference*. çev. Alan Bass. Chicago: The University of Chicago Press, 1978. 278-293.
- Derrida, Jacques. "'To Do Justice to Freud': The History of Madness in the Age of Psychoanalysis". *Resistances of Psychoanalysis*. çev. Peggy Kamuf, Pascale-Anne Brault ve Michael Naas. California: Stanford University Press, 1998. ss. 70-118.
- De Ville, Jacques. "Madness and the Law: The Derrida/Foucault Debate Revisited", *Law and Critique*, 21, 2010, ss. 17-37.
- Foucault, Michel. "My Body, This Paper, This Fire". *Essential Works, Volume 2: Aesthetics, Method, and Epistemology*. çev. Geoffrey Bennington, ed. James D. Faubion. New York: The New Press, 1998. ss. 393-417.
- Foucault, Michel. *History of Madness*. ed. Jean Khalifa. çev. Jonathan Murphy ve Jean Khalifa. New York: Routledge, 2006.
- Foucault, Michel. *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. çev. R. Howard. New York: Random House, 1965.
- Harrison, Wendy Cealey. "Madness and Historicity: Foucault and Derrida, Artaud and Descartes", *History of the Human Sciences*, 20, 2007, ss. 79-105.
- Lévi-Strauss, Claude. "The Scope of Anthropology". *Structural Anthropology Vol. 2*, çev. Monique Layton. New York: Basic Books, 1976. ss. 3-32.
- Lévi-Strauss, Claude. *Tristes Tropiques*, çev. John ve Doreen Weightman. New York: Penguin Books, 1992.

